

Iwona Hofman

"Od polityki do politologii", Czesław Mojsiewicz, Toruń 2004 : [recenzja]

Kultura i Edukacja nr 3, 98-102

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE–OMÓWIENIA

Czesław Mojsiewicz, *Od polityki do politologii*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, ss. 507.

Okazały tom, zawierający wybór artykułów naukowych Profesora Czesława Mojsiewicza zwraca uwagę symboliką splecionych dłoni, umieszczonych na niebieskim tle błyszczącej okładki. Uchwycony przez wydawcę serdeczny gest, w kontekście tytułu – *Od polityki do politologii* oraz aktualnych pejoratywnych skojarzeń odnośnie do pierwszego jego członu sugeruje inne, pozamerytoryczne powody, dla których książka ta pojawiła się w księgarniach (i szybko z nich znika). Przyjaciele oraz uczniowie Profesora, słynącego z bezinteresownej życzliwości, troski o drogę zawodową swoich podopiecznych, niewyczerpanej energii, zaangażowania i pasji dydaktycznej, doceniając po ludzku dobre oblicze Mentora, dedykowali Mu urodzinowe wspomnienia, refleksy zapamiętanych, wspólnych chwil, znaczących przeżyć i historii z Profesorem w roli głównej. Charakterystykę działalności Czesława Mojsiewicza na różnych polach aktywności dołączyli współpracownicy z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, Komitetu Nauk Politycznych PAN. Wśród autorów przesłania są m.in.: Teresa Łoś-Nowak, Grażyna Ulicka, Longin Pastusiak, Jan Baszkiewicz, Konstanty A. Wojtaszczyk, Adam Marszałek, Bogdan Koszel, Tadeusz Wallas, Jerzy

Muszyński, Piotr Dobrowolski. Andrzej Chodubski, wykorzystując fragment jakże typowej dla Profesora wypowiedzi: „Zadawała się tym, co uzyskało się swoją pracą”, podjął udaną próbę naskicowania Jego sylwetki. Marcei Kosman, piórem zafascynowanego badacza dziejów związków polsko-litewskich oraz Michał Dobroczyński uzupełnili tę biografię obrazem ziemi nowogródzkiej, rodzinnych stron Profesora.

Czesław Mojsiewicz w opublikowanych wcześniej wspomnieniach przedstawił okoliczności, które sprawiły, iż podejmując wyzwanie polskości dotarł znad Świtezi do Wielkopolski. Urodzony w 1925 roku, utrwalił pod powiekami rzeczywistość polskiego trwania na Kresach: pracowitą, podporządkowaną wartościom niepodległej ojczyzny, w trwałej – wydawało się – zgodzie z wielonarodowym sąsiedztwem... Rodzicom zawdzięcza wrażliwość, tolerancję, szacunek dla inności, kult wiedzy. II wojna światowa zburzyła na wpół zmitologizowany świat romantycznych ballad Adama Mickiewicza i przyniosła dramatyczne zmiany, w tym zesłanie do Archangielska, w tych warunkach kształtowała się osobowość Profesora. Pobyt „na nieludzkiej ziemi” nie złamał woli przetrwania ani hartu ducha. Konieczność walki o wolną Polskę była oczywistością, patriotycznym obowiązkiem i zaszczytem. Jak wielu nadmiernie doświadczonych przez los rówieśników, osiemnastolatek znajduje się w końcu w Sielcach nad Oką, gdzie wstępuje do formowanej właśnie Polskiej

Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki. Przechodzi z nią cały szlak bojowy, od Lenino do wyzwolenia Poznania w marcu 1945 r. W wojsku awansuje, ale jednocześnie podejmuje decyzję o kontynuacji nauki. W 1954 roku Czesław Mojsiewicz uzyskał dyplom Wydziału Społeczno-Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego. W dziesięć lat później – stopień doktora w Wojskowej Akademii Politycznej. Pełnił odpowiedzialne funkcje jako wykładowca warszawskiej Wojskowej Akademii Technicznej (1951–1961), zastępca komendanta do spraw politycznych tejże placówki (od 1956 r), członek Komisji Kontroli Partyjnej Wojska Polskiego (1957–1961). Należy podkreślić, że w 1956 roku podpułkownik Mojsiewicz całym sercem zaangażował się w proces odnowy, demokratyzacji życia w Polsce. Wygłosił odważne przemówienie na VIII Plenum KC PZPR, popierając program polityczny Władysława Gomułki. Wraz z fiaskiem odwilży, niesubordynowany oficer został przeniesiony na mniej eksponowane stanowisko zastępcy komendanta Oficerskiej Szkoły Wojsk Pancernych w Poznaniu (od 1961 r.). W 1966 roku Czesław Mojsiewicz rezygnuje z dalszej służby wojskowej. Jak wspomina Jerzy J. Wiatr, dwukrotny recenzent rozpraw naukowych byłego już żołnierza, piętno „rewizjonisty” ciążyące na Mojsiewiczu nie przeszkodziło profesorowi Adamowi Łopatce, organizatorowi ośrodka nauk politycznych w Poznaniu. Dzięki jego pomocy Czesław Mojsiewicz w 1967 roku rozpoczął pracę na UAM. Tu habilitował się, a w 1988 roku uzyskał tytuł profesora zwyczajnego. Ponad trzydzieści lat kierował Zakładem Stosunków Międzynarodowych w Instytucie Nauk Politycznych, zyskując szczerze przywiązanie kolejnych roczników studentów. Seminaria Profesora do dzisiaj są wprost oblegane, a młodzież nie odstępowała nawet na przerwach, odnajdując w Nim entuzjastę wykładanego przedmiotu. Nic dziwnego zatem, że spośród ponad dwustu magi-

strów piszących swe prace pod Jego opieką, wielu zdecydowało o dalszym pogłębianiu wiedzy.

Obok roli wychowawcy, dydaktyka Czesław Mojsiewicz realizuje swoje postanie życiowe jako pragmatyk. Świadczą o tym nie tylko wypowiedzi i artykuły, przekładające hermetyczne teoretyzowanie na zrozumiałe opisy problemów politycznych oraz politologicznych, lecz także działalność na rzecz wspomnianych już towarzystw i komitetów naukowych, którymi Profesor przez lata zarządzał. Obecnie jako honorowy przewodniczący patronuje Komitetowi Nauk Politycznych PAN, a ponadto dogląda prawidłowości procedur w Centralnej Komisji do spraw Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych.

Profesor Czesław Mojsiewicz jest autorem wielu książek, m.in.: *Pokojowe współistnienie państw o różnych systemach*, *Współistnienie lub nieistnienie*, *Leksykon problemów międzynarodowych i konfliktów zbrojnych*, *Globalne problemy ludzkości*, *Rola opinii publicznej w polityce*, *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, *Wspólnota Niepodległych Państw*, *Słownik Unii Europejskiej*.

Zestawienie faktów, czyniących z tej biografii przykład rzadkiego połączenia wątków różnych, nieraz odległych ról spełnionych i nadal spełnianych przez Profesora znajduje odzwierciedlenie w swoistych laudacjach składanych przez wybitnych uczonych, zaproszonych do udziału w omawianym przedsięwzięciu. Na stronach tej książki (w jej części pierwszej) można odnaleźć także określenia: „ojciec chrzestny polskiej politologii”, „człowiek renesansu”, „wszechstronny humanista”, „zachodni przybysz ze Wschodu”. „Mistrz i Nauczyciel”, „przyjaciel młodzieży i wzór uczonego”. Wnikliwie, a zarazem z wyraźną atencją podsumował działalność Profesora Andrzej Chodubski: „Jest osobowością niezwykłą w panoramie polskiej politologii. Głęboka refleksyjność intelektualna powiązana z ogromną pracowitością, ini-

cjowaniem wciąż nowych wyzwań poznawczych, organizacyjnych, edukacyjnych w politologii czyni Go autentycznym guru w tej dyscyplinie nauki”.

Dalsza lektura tomu potwierdza tę diagnozę, gdyż z kilkunastu artykułów tu zamieszczonych, pomimo ich zróżnicowania tematycznego, przebija autentyczne z troskaniem oraz zainteresowaniem Profesora sprawami najbliższej Mu dziedziny edukacji. Monopol w wielości dostrzegał sam Autor–Jubilat w *Słowie* poprzedzającym wybór Jego prac. Składają się one logicznie w przegląd pięćdziesięcioletniego dorobku Czesława Mojsiewicza.

Najwcześniejsze teksty stanowią swego rodzaju dokument epoki, świadectwo obecności Profesora w wydarzeniach najnowszej historii. Są to przedruki wspomnianych już wystąpień politycznych z października 1956 r. odważnie prezentujące stanowisko oficerów Wojska Polskiego wobec dokonujących się wówczas zmian wewnątrz PZPR oraz możliwości zdyskontowania ruchu reformatorskiego dla usprawnienia organizacji i funkcjonowania służby żołnierskiej, szkół, prasy, szkolenia politycznego itp. Nie przechodząc obojętnie wobec postulatów dotyczących codziennych bolączek wojska, ppłk Mojsiewicz na forum publicznym otwarcie stawiał kwestie podstaw prawnych stacjonowania Armii Radzieckiej w Polsce (s. 104), czy autonomizacji „polskiej sztuki wojskowej” w ramach Układu Warszawskiego (s. 110). Jak wiadomo, za bezkompromisowość poglądów poniósł określone konsekwencje, które z pewnością byłyby znacznie surowsze, gdyby nie klimat popaździernikowej odwilży. Cennym uzupełnieniem tej części książki są zawarte w aneksie fragmenty wspomnień Profesora: epizody frontowe oraz głos w sprawie kolektywizacji (z dzisiejszej perspektywy, z nieco komiczną argumentacją) wyczerpujące charakterystykę pierwszych, wojenno-wojskowych etapów Jego działalności.

Z wyboru Autora, następny artykuł *Ideologiczne problemy praw i wolności obywatelskich* znalazł się w zbiorze, ponieważ obrazuje typowy styl ingerencji cenzorskich w połowie tzw. dekady Gierka, np. usunięto opinie na temat sądownictwa administracyjnego i konstytucyjnego (s. 122). Rozdział ten można interpretować jako ogniwo pośrednie, zapowiedź naturalnego zwrotu intelektualnego ku aktualnym pasjom Profesora. W zaprezentowanym tomie wyróżniają się co najmniej trzy dominujące nurty refleksji naukowej Czesława Mojsiewicza: integracja europejska, współczesne stosunki polsko-niemieckie oraz na linii Warszawa–Moskwa, a także społeczne i polityczne problemy transformacji ustrojowej. Oddzielne miejsce zajmują analizy i przewidywania kierunków rozwoju politologii jako dyscypliny wiedzy niezbędnej każdemu świadomemu uczestnikowi lub tylko obserwatorowi dynamiki świata przełomu tysiącleci.

W zakresie pierwszego tematu obszarem dociekań pozostają następujące zagadnienia: opinia publiczna wobec procesów jednoczenia Europy, źródła niechęci i stereotypów utrudniających rozważenie szans cywilizacyjnych przed doraźnymi korzyściami beneficjenta dopłat unijnych, trudności przedakcesyjne: społeczne i gospodarcze, rola Polski w poszerzonej rodzinie państw europejskich. Niektóre z wniosków Profesora warto przypomnieć w przededniu 1 maja 2004 roku, np. te dotyczące przyczyn narastającego eurosceptycyzmu (s. 134–135) lub scenariusze przebudowy centrów decyzyjnych w UE (s. 140–142). Ponowna lektura artykułów *Polska na drodze do Wspólnoty Europejskiej* i *Bariery wewnętrzne procesu integracji Polski z Unią Europejską* uzmysławia skalę wyzwania, przed którym stanęliśmy wszyscy, ulegając złudnym obietnicom nieodpowiedzialnych polityków, naiwnej wierze w polskie „jakoś to będzie”. Profesor Mojsiewicz precyzyjnie punktuje zarówno pożytki zjednoczenia jak i niezbędne wa-

runki pełnego członkostwa, dbając o przekonujący tok wykładu (s. 174). Przywołuje zdania miarodajnych badaczy problemu, dziennikarzy, komisarzy unijnych m.in. Helmuta Wagnera, Catherine Lalumiere. Hansa van den Broeka, Klausa Kinkla, Ralfa Dahrendorfa. Krzysztofa Pomiana, Jerzego Turowicza, Adama Michnika. Wnikliwej ocenie poddaje raport Komitetu Prognoz PAN – Polska w XXI wieku (s. 182–183). Akcentuje słabości polskiej demokracji, znaczenie wypowiedzi hierarchów Kościoła katolickiego, próby wskrzeszenia fobii antyzachodnich przy jednoczesnym rozbudzaniu megalomanii narodowej. W tych kategoriach przedstawia skomplikowany rozkład sił za i przeciw integracji. Nazywa po imieniu lęki Polaków związane z przystąpieniem do Unii: utrata tożsamości narodowej, ekspansja obcego, konkurencyjnego kapitału, niedostatek mechanizmów dostosowawczych; ich powodem jest ignorancja przeciętnego Kowalskiego edukowanego na propagandowych, skrajnych hasłach. Wielokrotnie przewija się tu zatem problem jakości kształcenia politycznego i obywatelskiego powiązany z brakiem powszechnie akceptowanych wzorów odniesienia. Czesław Mojsiewicz ze znanostwem definiuje wieloznaczne pojęcia kultury politycznej również przez pryzmat zachowania elit politycznych.

Pewne uwagi dotyczą skrótowo ujętego tematu: Polska między Wschodem i Zachodem. W artykułach, takich jak: *Antydominacyjne mechanizmy i europeizacja państw członkowskich*, *Europa Wschodnia i Zachodnia – inne stosunki w przeszłości*, *Nacjonalizm i wrogość między narodami przeszkodą na drodze integracji państw europejskich* Profesor przeprowadza rzeczowy rozbiór zaszłości historycznych i uprzedzeń narodowych wpływających na aktualny obraz Niemiec oraz Rosji w oczach Wschodnioeuropejczyków. Dobrze rozumiała ich podłoże cytowana w tych pracach Marion Dönhoff, pisząc o ekonomiczno-militar-

nej przewadze zachodnich sąsiadów Polski (s. 143–144). Kontrapunktem stosunków polsko-niemieckich, zdaniem Autora, są bardziej skomplikowane relacje z Moskwą i całą Wspólnotą Niepodległych Państw. Skrzywione wyobrażenia sprzyjają narodzinom współczesnej odmiany nacjonalizmu: „poczucia wyższości wobec Wschodu i uniżoności wobec Zachodu” (s. 210).

Czesław Mojsiewicz opierając się na własnych doświadczeniach recenzenta międzynarodowej sceny politycznej wskazuje na ewentualności odmiany tradycyjnych ról w układzie: Niemcy–Polska–Rosja, szerzej – Polska, Unia Europejska–Rosja, Ukraina, Litwa, Białoruś (s. 217–219). Stąd Jego apele o przewyższanie wrogości, przełamywanie tabu wokół trudnych problemów przeszłego i przyszłego sąsiedztwa (s. 356–358). Profesor słusznie wypukla walory oddziaływania propagandowego oraz – znowu – upowszechniania podstaw wiedzy politologicznej w celu możliwie szerokiej akcji formowania świadomej opinii publicznej. Dostrzega także wewnętrzne problemy Polski, ujawnione w trakcie przeobrażeń wolnorynkowych, w tym najważniejsze: bezrobocie (s. 222), zapobieganie korupcji (s. 312–313), anarchizację polskiego życia politycznego, żywotność niektórych mitów wykorzystywaną dla bieżących gier politycznych, niską kulturę polityczną. Artykuły poświęcone tym zagadnieniom, w odróżnieniu od większość publikowanych, ograniczonych wyłącznie do przedstawiania ponurych wizji, zawierają przemyślane i przekonujące propozycje zmiany stanu rzeczy. Profesor jest realistą, ale poszukuje rozwiązań zgodnie z dewizą szlachetnego pragmatyka.

Wreszcie najobszerniejszy blok tematyczny – politologia we wszystkich odmianach: w państwach Europy Środkowej, „w Polsce na etapie transformacji”, „na obecnym etapie przekształceń ustrojowych”, „wobec zmian w Polsce i świecie”, jako nauka po XIII i XIV Światowym Kongresie Politologów,

w sprawozdaniu z dwudziestopięciolecia Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, w wymiarze lokalnym (Poznań) i ogólnym (program nauczania politologii w szkolnictwie wyższym). Profesor detalicznie wykłada motywy koniecznego podniesienia standardów nauczania o polityce (s. 197–198), przywołuje dobry model edukacji w Niemczech (s. 200–202), udostępnia autorski program kształcenia w tej dziedzinie (s. 202–208), precyzuje terminologię (s. 230, 259–261), przedstawia tradycje polskiej politologii, najnowsze kierunki ekspansji naukowej, zagadnienia metodologiczne i warsztatowe ilustrowane wykazem istotnych wydawnictw. Przedmiotem stałej troski dydaktyka są zarówno kryteria merytoryczne, fachowość kadry, jak i warunki studiowania, dostęp do źródeł, obszar wiedzy zwanej w różnych ośrodkach akademickich politologią. Przyznać trzeba, że nawet czytelnik o powierzchownej orientacji w tych sprawach po przeczytaniu kilkunastu artykułów Czesława Mojsiewicza zyskuje niezłe przygotowanie, a przede wszystkim wrażliwość na problemy naukowe oraz zawodowe środowiska politologów. Powyższa konstatacja zamyka rozważania o wszechstronności naszego Nauczyciela. Dodam, że omówienie zawartości tomu sygnalizuje najważniejsze, poruszane w nim zagadnienia, pomijając np. aspekty globalizacji.

Opublikowane w zbiorze artykuły w większości podporządkowane są rygorom wykładu, z wielkim pożytkiem dla czytelnika. Wyrazista kompozycja: od tezy do wniosków, urozmaicona kompetentną argumentacją oraz egzemplifikacją w połączeniu z dbałością o klarowność języka i formy sprawiają, że lektura jest przyjemnością, a przy tym pozwala usystematyzować własne poglądy. Zastrzeżenia mogą wzbudzać jedynie: kolejność tekstów (na początku chronologiczna, dalej – dosyć przypadkowa z zaznaczeniem głównych tematów) oraz nieunikniona w tego typu zbiorach powtarzalność niektórych sekwencji.

Książka odzwierciedla spektrum zainteresowań Profesora Mojsiewicza, dzięki czemu poznamy bliżej Jego życiowe role. Tu występuje w podwójnej – Jubilata i Autora. Dla większości jednak uczestników okolicznościowego przedsięwzięcia Czesław Mojsiewicz jest przyjacielem, wzorem wychowawcy, mądrym opiekunem pierwszych poczynań naukowych, a bywa, że patronem całej kariery uniwersyteckiej, szanowanym autorytetem. Liczne grono zwolenników zjednują Mu: całkowite oddanie uprawianemu zawodowi, ciągle świeże spojrzenie, pozbawiony rutyny stosunek do pracy, gotowość pogłębiania własnej wiedzy, otwartość na nowe doświadczenia, komunikatywność przekazu, skromność i szczerość intencji.

Profesor przyznaje: „Nie zawsze odnosiłem sukcesy. Ale zawsze dążyłem do tego, aby sprawy mojej Ojczyzny rozwijały się w dobrym kierunku, służyłem Jej tak, jak umiałem i rozumiałem w istniejących warunkach. Wielką pomocą byli dla mnie mądrzy koledzy i przyjaciele, za to im serdecznie dziękuję”. Jeżeli można mówić o zaciągniętym wobec nich długu wdzięczności, został on całkowicie przez Czesława Mojsiewicza wyrównany – w toku Jego własnej pracy naukowej oraz pedagogicznej.

Wręczenie tomu *Od polityki do politologii* odbyło się na uroczystym spotkaniu z okazji 79. rocznicy urodzin Autora, w marcu 2004 roku. Do wielu serdeczności wypada dołączyć: *Ad multos annos.*

Iwona Hofman

Kościół katolicki w przededniu wejścia Polski do Unii Europejskiej, Piotr Mazurkiewicz (red.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003, ss. 222.

W 1989 roku rozpoczął się swoisty eksperyment: próba budowy demokratycznego, pluralistycznego społeczeństwa oraz gospodarki wolnorynkowej